

РЕГУЛЮВАННЯ КОРПОРАТИВНОГО УПРАВЛІННЯ В БАНКАХ УКРАЇНИ

У статті представлено аналіз сучасної практики регулювання корпоративного управління в банках України. Запропоновано впровадження заходів державного регулювання, зокрема через посилення законодавчо-нормативної бази, а також розширення повноважень зовнішніх аудиторів та фондових бірж у контролі за корпоративним управлінням в банках.

The article presents the analysis of modern practice of the corporate governance regulation in Ukrainian banks. The author proposes the measures of state regulation, particularly the enhancement of legislative and regulatory framework; the expansion of regulatory role of external auditors and stock exchanges in corporate governance control of banks.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Кризові процеси здійснюють значний тиск на фінансову стійкість банків України, що, в свою чергу, розкриває недоліки корпоративного управління. За таких умов заходи удосконалення корпоративної практики потребують спільної підтримки зі сторони держави та професійних учасників фондового ринку. Низька якість корпоративного управління в українських банках проявляється у неадекватності контролю за ризиками; необхідності докапіталізації, інформаційної непрозорості задля об'єктивної оцінки фінансового стану та управління. Тому з огляду на провідну роль банків у економічному розвитку країни набувають особливого значення регуляторні заходи.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Аналіз останніх наукових досліджень свідчить про актуальність теоретичних і прикладних аспектів регулювання корпоративного управління в банківській діяльності. У теоретичних працях Дж. Капріо, Дж. Макея, Р. Левіні головне місце займають проблеми негативного впливу пруденційного регулювання на корпоративне управління в банківських установах. У працях Р. Ла Порта, Е. Глезера, С. Джонсона досліджується зв'язок правових систем країн із залученням зовнішнього фінансування і розвитком фондових ринків. Вагомим внеском є праці Р. Ентова та О. Радигіна, присвячені прикладним питанням саморегулювання в системі корпоративних відносин на прикладі Росії. Тематиці регулювання корпоративного управління в Україні присвячено праці В. Євтушевського, В. Задахайла, А. Сірка та ін. Водночас необхідно відмітити переважно теоретичний характер вітчизняних досліджень, у яких мало уваги приділяється практичним рекомендаціям щодо поліпшення регуляторних заходів.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на широке коло досліджень, тематика регулювання корпоративного управління не набула чітко окресленого підходу. Невисвітленими залишаються питання специфіки регулювання корпоративного управління для банківських установ. Враховуючи наслідки кризових процесів для вітчизняних банків задля забезпечення надійності та стабільності їх діяльності недоліки корпоративного управління потребують вирішення через удосконалення напрямків регулювання з боку держави та уповноважених органів.

Постановка завдання. При написанні статті автор ставить за мету дослідити існуючу практику регулювання корпоративного управління в банках України та на цій основі розробити заходи посилення державного регулювання.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сьогодні в Україні прийнято законодавчо-нормативну базу з корпоративного управління, що відповідає світовим нормам.

Провідним документом є Закон України «Про акціонерні товариства» від 17.09.2008 року № 514-VI, в якому визначено правила створення та діяльності акціонерних товариств, їх правовий статус, права та обов'язки акціонерів [1]. Відповідно до прийнятого закону НБУ надав роз'яснення банкам, які функціонують як закриті акціонерні товариства і товариства з обмеженою відповідальністю щодо проведення реорганізації у публічні акціонерні товариства. Таким чином, дія закону поширюється на всі банківські установи України.

Безумовними перевагами цього документу є чітке визначення компетенції органів управління; комплексне урегулювання питань з реалізації корпоративних прав, зокрема збалансування інтересів контролюючих та дрібних акціонерів; підвищення статусу публічних товариств через вимоги обов'язкового перебування в лістингу фондової біржі та ін. Однак необхідно визнати, що порівняно з новими законодавчими правилами діяльності акціонерних товариств чинний Закон України «Про банки і банківську діяльність» (від 07.12.2000 року № 2121-III) залишає певні неточності та неузгодженості вимог щодо функцій та структури органів управління банків [2].

По-перше, необхідно відмитити досить вузький підхід у визначенні питань компетенції загальних зборів акціонерів та наглядових рад для банків. Зокрема, що стосується наглядових рад, Законом України «Про банки і банківську діяльність» визначено мінімальний перелік функцій при відсутності формулювання про надання радам питань виключної компетенції. По-друге, Законом України «Про банки і банківську діяльність» не приділяється належної уваги організації діяльності наглядових рад, у тому числі структурі та процедурам проведення засідань. Так, наприклад, при затверджених вимогах щодо управління ризиками прописано підрозділ та постійно діючі комітети, які підпорядковуються правлінню, без посилання на доцільність створення комітету з управління ризиками наглядової ради. Таким чином, Закон України «Про банки і банківську діяльність» не пред'являє особливих вимог до наглядових рад, що потенційно спричинює послаблення їх відповідальності.

Відповідно до законодавства України державне регулювання сфери корпоративного управління в банках здійснюється НБУ та ДКЦПФР. Загалом можна виділити такі регуляторні заходи НБУ щодо покращення удосконалення корпоративного управління:

- підготовлено «Методичні рекомендації щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України» (Постанова правління НБУ від 02.08.2004 року № 361);
- прийнято «Методичні рекомендації щодо вдосконалення корпоративного управління в банках України» (Постанова правління НБУ від 28.03.2007 року № 98);
- впроваджено публікацію на офіційному сайті НБУ інформації про власників істотної участі банків (2008 рік).

Однак доцільно відмитити, що застосування рекомендаційних заходів регулювання не є суттєвим стимулом для банків у покращенні корпоративної практики. Практика публікацій корпоративної інформації на сайті НБУ стала реальним чинником підвищення прозорості банків. Але й в даному випадку мають місце недоліки, пов'язані із якістю інформації. Дані про власників істотної участі, які є витягом із фінансової звітності банків, не завжди розкривають опосередковане володіння, а також не містять інформації про кінцевих контролюючих осіб.

Активну діяльність у підвищенні інформаційної прозорості учасників фондового ринку проводить ДКЦПФР. Значним кроком стало прийняття «Положення про розкриття інформації емітентами цінних паперів» (Рішення ДКЦПФР від 19.12.2006 року № 1591), яким передбачено додаток із питань корпоративного управління у річній звітності емітентів. ДКЦПФР створено загальнодоступну інформаційну базу даних про ринок цінних паперів на інтернет-сайтах Комісії та уповноваженого Агентства з розвитку інфраструктури фондового ринку України (АРІФРУ). Функціонування загальної бази даних передбачає збереження архіву річної, квартальної, особливої інформації та інформації про іпотечні цінні папери емітентів. На сьогодні база даних ДКЦПФР представляє максимально можливий обсяг інформації про корпоративне управління, яка є обов'язковою для розкриття. Однак за

оцінкою повноти та якості даних деяких банків можна припустити неналежне ставлення керівництва до процедури підготовки звітності. Серед недоліків методів опосередкованого регулювання потрібно відмітити практично відсутній біржовий моніторинг корпоративного управління емітентів. Фондові біржі не пред'являють обов'язкових вимог дотримання принципів корпоративного управління, які розроблено регулюючими органами. Крім цього, на сайтах бірж не розкривається суттєва інформація про емітентів цінних паперів.

Низький рівень якості корпоративного управління в українських банках доводить неефективність обраних методів регулювання. Основними проблемами регулювання є:

1. Слабкість ринкових стимулів для банків у покращенні корпоративного управління.
2. Непрозорість корпоративного управління. Дані, що розкриваються банками за вимогами регулюючих органів, не завжди відповідають критеріям якості та повноти.
3. Рекомендаційний характер національних стандартів корпоративного управління за відсутністю підтримки щодо їх дотримання зі сторони фондових бірж.

Регулювання корпоративного управління в банках України потребує узгоджених та збалансованих заходів щодо посилення законодавчо-нормативної бази та саморегулювання під тиском підвищених вимог до професійних учасників ринку. Керівна і провідна роль у даному процесі належить державі та уповноваженим органам. Таким чином, у сфері регулювання корпоративного управління в банківській діяльності потребують вирішення два пріоритетні завдання. По-перше, це посилення державного регулювання за умов короткого часу ринкових відносин і триваючої нестабільності фондових ринків. По-друге, підтримка ринкового механізму саморегулювання шляхом підвищення інформаційної прозорості банків.

На основі критичного аналізу вітчизняної практики регулювання автором пропонуються впровадження нижченаведених заходів державного регулювання корпоративного управління для банків України:

1. Внесення змін до Закону України «Про банки і банківську діяльність» щодо функціонування комітетів наглядових рад банків. На сьогодні питання створення комітетів наглядових рад не регламентовано банківським законодавством. Водночас чинним Законом України «Про акціонерні товариства» (стаття 56) передбачено функціонування постійних чи тимчасових комітетів з числа членів наглядової ради для вивчення та підготовки питань, що належать до її компетенції [1]. Необхідно прийняти до уваги, що норми Закону «Про акціонерні товариства» повністю відповідають світовим стандартам корпоративного управління. За спільною думкою експертів щодо нововведень закону слід очікувати його позитивний вплив на діяльність інституційних інвесторів та розвиток організованого фондового ринку. Кризові процеси в банківській діяльності потребують посилення відповідальності наглядових рад за управлінням ризиками та внутрішнім контролем в банках. На внутрішні корпоративні ініціативи мають вплинути законодавчі зміни у вимогах до складу та функцій органів управління. Необхідно внесення змін до закону щодо створення комітету з управління ризиками й аудиторського комітету із чітким відокремленням функцій між ними. Такі зміни, хоча і без обов'язкової вимоги, внесуть пропозиції банкам щодо виконання контрольних функцій наглядових рад через структуру комітетів.
2. Удосконалення вимог до розкриття інформації про корпоративне управління у фінансовій звітності банків України. Порядок підготовки фінансової звітності банків регламентовано Постановою правління НБУ від 27.12.2007 року № 480 «Про затвердження Інструкції про порядок складання та оприлюднення фінансової звітності банків України» [3]. Фінансова звітність, яка обов'язкова для подання НБУ та публікації у офіційних виданнях, проходить багато рівнів контролю та затверджується підписами керівництва банку. Отже, фінансова звітність повинна бути основним джерелом інформації для користувачів.

За оцінками Standard&Poog's протягом 2006–2009 років рівень інформаційної прозорості українських банків був відносно низьким. За 2010 рік агентство визначило суттєве погіршення прозорості внаслідок таких факторів, як скорочення банків, які виступають емітентами єврооблігацій; зміни інфраструктури забезпечення прозорості

фондового ринку; послаблення адміністративних стимулів підвищення прозорості; пізні терміни підготовки банками річних звітів; відмова банків від публікації звітів внаслідок фінансових проблем. Серед недоліків державного регулювання Standard&Poor's відмічено відсутність ініціатив НБУ щодо створення централізованого сховища даних за звітністю банків [4, с.10–11]. До останнього часу найбільш повним джерелом інформації залишаються корпоративні сайти банків. Водночас, необхідно відмітити низку недоліків даного джерела для користувачів: презентаційний характер, непослідовність процедур розкриття (нерегулярність та запізнення публікування звітів, відсутність архіву), незручний формат викладених даних тощо.

Головним завданням державного регулювання розкриття інформації є усунення дефектів саморегулювання задля забезпечення ефективного моніторингу учасниками ризиків корпоративного управління. На сьогодні вимоги до розкриття даних про корпоративне управління для банків недостатньо конкретизовані. Необхідною є як деталізація вимог до розкриття інформації, так і введення додаткових правил щодо порядку оприлюднення звітності. У даному випадку НБУ, перейнявши досвід ДКЦПФР у розкритті інформації емітентів цінних паперів, може взяти ініціативу на себе та організувати централізований доступ до звітності банків для громадськості. Необхідно враховувати, що підвищення законодавчих вимог, зокрема щодо структури та функцій комітетів наглядових рад, потребує забезпечення удосконалення нормативних вимог із розкриття інформації.

На основі аналізу міжнародних стандартів та кодексів корпоративного управління розвинених країн, а також практики публікування звітів зарубіжних банків, автором пропонується розширити перелік даних про корпоративне управління, що потребують розкриття у фінансовій річній звітності (табл. 1).

Таблиця 1

Компоненти розкриття інформації про корпоративне управління у фінансовій звітності банків України

Запропоновані компоненти	Прийняті компоненти	Роз'яснення
Структура органів управління	Організаційна структура	Запропоновано у відповідності до термінології статті 37 Закону «Про банки і банківську діяльність».
Склад, відповідальність та розподіл функцій наглядової ради, правління	Склад, відповідальність, функції спостережної ради, правління, виконавчих комітетів	Розкриття інформації щодо складу та функцій органів управління передбачає обов'язковість даних про розподіл функцій членів або комітетів органів управління (якщо такі створено). У пропозиціях окремо не висвітлено питання зміни назви органу управління у відповідності до Закону України «Про акціонерні товариства». Автор дотримується думки про необхідність введення єдиної термінології.
Висновки (звіти) наглядової ради та комітетів (якщо такі створено) щодо результатів виконання функцій за рік	Не передбачено	Пропонується включення у фінансову звітність стислих висновків звітів комітетів або наглядової ради щодо результатів виконання покладених функцій за звітний рік.
Показники ефективності діяльності банку	Не передбачено	У звітності можуть додатково розкриватися фінансові показники задля надання оцінки ефективності управління для зацікавлених осіб.
Оцінка діяльності та винагорода органів управління	Не передбачено	Пропонується розкриття інформації про наявність або відсутність процедур оцінки діяльності органів управління, а також використання результатів оцінки у визначенні винагород.
Інша суттєва інформація, пов'язана із корпоративною культурою та корпоративною соціальною відповідальністю	Корпоративна культура	Пропонується розкриття суттєвої інформації про впровадження елементів корпоративної культури, існування механізмів захисту інших зацікавлених сторін, результатів діяльності в сфері навколишнього середовища та соціальної відповідальності.

Окремої уваги заслуговує пропозиція щодо розкриття фінансових показників у розділі інформації про корпоративне управління. Окрім розкриття фінансової інформації за

стандартами звітності наглядова рада може додатково розкривати показники, які затверджено в якості оцінки ефективності діяльності банку. На практиці банки, як правило, розкривають показники рентабельності активів та капіталу. Однак розкриття такої інформації носить необов'язковий та фрагментарний характер. Розкриття даних щодо оціночних показників, які рада використовує у своїй діяльності, демонструє послідовну політику управління і контролю за реалізацією затверджених стратегічних та бізнес-планів банку. Це, в свою чергу, складає уявлення акціонерів та інших зацікавлених осіб про ефективність корпоративного управління.

3. Розширення повноважень зовнішніх аудиторів щодо оцінки стану корпоративного управління в банках. Світовий досвід корпоративного управління свідчить про наявність проблеми відсутності об'єктивної та незалежної його оцінки для учасників ринку. Інвестори потребують точних і достовірних даних для оцінки не тільки фінансових ризиків, але й ризиків, пов'язаних із корпоративною структурою та управлінням. Сучасні стандарти корпоративного управління розглядають зовнішніх аудиторів як сторонніх осіб, які мають надавати об'єктивні гарантії наглядовим радам і акціонерам у точному відображенні фінансовою звітністю дійсного положення та результатів діяльності банків. Вирішуючи питання реформування регулювання фінансових ринків, Комісія Європейського Союзу привертає увагу до аудиторської діяльності та її ролі у забезпеченні незалежної перевірки на основі оцінки ризиків. Водночас на міжнародному рівні залишається відкритою проблема визначення ролі та функцій аудиторів у корпоративному управлінні. Значимим стримуючим фактором являються існуючі закони та стандарти, що гальмують нововведення корпоративної звітності через жорсткі обмеження сфер аудиту та відповідальності. Президент PricewaterhouseCoopers С. Діпіаза та професор Гарвардської школи бізнесу Р. Екклз, аналізуючи міжнародну практику аудиторських звітів, роблять такі висновки: «Доволі легко відмітити, що сьогодняшня фінансова звітність та аудиторський висновок за нею не містять всієї інформації, яка необхідна для забезпечення відповідальності, а потім звинуватити бухгалтерсько-аудиторське співтовариство у всіх гріхах, притаманних системі. Подібний спрощенський підхід непродуктивний... Хоча аудиторські висновки й не можуть бути ні інвестиційними рекомендаціями, ні засобом запобігання банкрутств, вони цілком можуть стати більш корисними, якщо їх поширити на інформацію, яка дозволяє оцінювати стан здоров'я бізнесу [5, с.189–190]». Отже, у перспективі аудитори змушені будуть перейти від підтвердження відповідності фінансової звітності затвердженим правилам до забезпечення гарантій повноти та якості даних звітності для інвесторів та інших зацікавлених сторін.

Оцінюючи вітчизняну практику банківського аудиту, необхідно визнати спільні проблеми неякісності аудиторських звітів, незалежності та залучення аудиторів до надання інших послуг, а головне – обмеженості відповідальності аудиторів за оцінку фінансової інформації. У чинних законодавчо-нормативних документах, основним із яких є Закон України «Про аудиторську діяльність» від 22.04.1993 року № 3125-ХІІ, Закон України «Про банки і банківську діяльність» від 07.12.2000 року № 2121-ІІІ та Положення про порядок подання банками до Національного банку України аудиторських звітів за результатами щорічної перевірки фінансової звітності, затверджене постановою Правління НБУ від 09.09.2003 року № 389, досить чітко й повно регламентовано аудиторські перевірки річної фінансової звітності банків. Проте, як свідчить досвід, існують неякісність, неповнота даних аудиторських звітів і, з іншої сторони, переважаність інформацією, яку по суті не можна використовувати в оцінці діяльності банків.

На думку автора, обов'язкове проведення аудиту в підтвердженні річної фінансової звітності потребує розширення змістовної її частини. Проблема непрозорості корпоративного управління може бути вирішеною через розширення повноважень аудиту у перевірці звітності за даним розділом інформації про банк. Таким чином, інвестори та інші зацікавлені особи отримають незалежну та об'єктивну оцінку корпоративного управління, в

першу чергу, на достовірність та відповідність даних, що розкриваються в звітності, законодавчо-нормативним вимогам, національним принципам корпоративного управління і затвердженим внутрішнім документам.

4. Впровадження підходу «дотримуйся або пояснюй» щодо банків, акції яких перебувають у лістингу фондових бірж. Відзначимо, що дані зміни можуть бути розглянуті для всіх публічних установ. На сьогодні на державному рівні затверджено національні «Принципи корпоративного управління» (рішення ДКЦПФР від 11.12.2003 року № 571), а також «Методичні рекомендації щодо вдосконалення корпоративного управління в банках України». Обидва документи носять рекомендаційний характер, що недостатньо стимулює банки впроваджувати їх у практику.

Фондові біржі України здійснюють професійну діяльність на основі Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок України» від 23.02.2006 року № 3480-IV, а також Положення «Про функціонування фондових бірж», затвердженого рішенням ДКЦПФР від 19.12.2006 року № 1542. Згідно з Законом України «Про акціонерні товариства» банки повинні реорганізуватися у публічні товариства, пройти процедуру лістингу та залишатися у біржовому реєстрі принаймні на одній фондовій біржі. Введення підходу «дотримуйся або пояснюй» із одночасною вимогою щодо обов'язковості лістингу повинно:

- підвищити значимість принципів корпоративного управління для публічних банків;
- забезпечити захист прав інвесторів через розкриття інформації про корпоративне управління;
- усунути проблему формалізму даних, що розкриваються в звітах емітентів;
- підвищити інвестиційну привабливість акцій, що виставляються для відкритого продажу.

Висновки і перспективи подальших розробок. Сучасні проблеми низької якості корпоративного управління в банках України потребують вирішення на регуляторному рівні. На ринковий механізм саморегулювання негативно діють такі чинники, як незацікавленість власників у впровадженні прийнятих стандартів, інформаційна непрозорість, нерозвиненість інфраструктури фондового ринку, практична відсутність біржового моніторингу корпоративного управління емітентів та, як наслідок, низька інвестиційна привабливість акцій українських банків. Доповнення та коректування механізму саморегулювання шляхом посилення державних регуляторних заходів необхідне задля закріплення внутрішніх ініціатив банків в удосконаленні корпоративного управління.

Список використаної літератури

1. Закон України «Про акціонерні товариства» 2011 р. від 17 вересня 2008 року № 514-VI із змінами та доповненнями: за станом на 1 квітня // Верховна Рада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>.
2. Закон України «Про банки і банківську діяльність» 2011 р. від 7 грудня 2000 року № 2121-III зі змінами та доповненнями: за станом на 1 квітня // Верховна Рада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/B_zakon.
3. Постанова правління Національного банку України № 480 від 27.12.2007 «Про затвердження Інструкції про порядок складання та оприлюднення фінансової звітності банків України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=1&nreg=z0032-08>.
4. Исследование информационной прозрачности банков Украины в 2010 г.: Ухудшение прозрачности на фоне финансовых трудностей при несовершенстве информационной среды [Електронний ресурс]: / Standard&Poor's. – 2010. – 20 с. – Режим доступу: http://www.standardandpoors.ru/_Images/Pdfs/6412.pdf.
5. Дипиаза С. Будущее корпоративной отчетности. Как вернуть доверие общества / С. Дипиаза, Р. Экклз. – М.: Альпина Паблишер, 2003. – 212 с.

Прийнято до друку 29.06.2011